

Д. С. ЛЕВАДНИЙ

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ ЯК ФЕНОМЕН КОНЦЕНТРАЦІЇ АКТИВІВ, ЯК СПОСІБ МОНОПОЛІЗАЦІЇ ТА ДИСБАЛАНСУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ

Розглянуто основні поняття та передумови виникнення феноменального явища – транснаціональні корпорації. Роз'яснено основні ключові аспекти, що стосуються ТНК: діяльність транснаціональних корпорацій, вплив ТНК на держави, в яких вони функціонують. Розкрито основні переваги та недоліки діяльності транснаціональних корпорацій щодо держав.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, держава, глобалізаційні процеси, концентрація активів, економічна концентрація.

Considered the main concepts and prerequisites of the phenomenon – transnational corporations. Explain main key aspects related to TNC: the activities of transnational corporations, impact of TNC on the state in which they operate. Clarified the main advantages and disadvantages of transnational corporations concerning countries.

Key words: multinational corporations, government, globalization, concentration of assets, economic concentration.

Україна – молода, незалежна держава, яка має дуже малий досвід у світовому господарстві. Сьогоднішня постає перед нашою країною з новими викликами, таким чином глобалізація, транснаціоналізація з усіма їхніми проявами – нові проблеми, нові виклики та головним чином перевірка на міцність нашої країни. Це пояснюється тим, що нам мало що відомо про такі об'єкти світового господарства, як ТНК та їх вплив на країни всього світу, це нова загроза для нашої держави, з поки що маловідомими наслідками діяльності.

Діяльність транснаціональних корпорацій і різних аспектів їхнього функціонування висвітлюють праці провідних вітчизняних та зарубіжних економістів: В. Дзюбик, Л. Онищенко, С. Козьменко, Л. Кузнєцова, Л. Жердецька, П. Самуельсон, М. Алексеєнко, В. Геєць, О. Дзюблук, Ж. Довгань, В. Міщенко, А. Мороз, М. Савлук та ін.

Мета статті – конкретизація такого феномену, як транснаціональні корпорації; роз'яснення діяльності ТНК і різнопланових їх проявів; ідентифікування позитивних та негативних сторін діяльності транснаціональних корпорацій.

Остання чверть ХХ ст. – початок глобалізації економіки, яка є саморегульованою на основі механізмів зворотнього зв'язку.

Глобалізація відбивається в процесах транснаціоналізації, що є найбільш суттєвим елементом і одним із основних регуляторів, які забезпечують єдність функціонування світової економіки. У свою чергу транснаціоналізація втілюється через такі феноменально нові елементи, як транснаціональні корпорації і пов'язані з ними транснаціональні банки, через які на сьогоднішній день проходять фінансові і товарні потоки, що визначають розвиток світового господарства. ТНК є домінуючим фактором глобалізації економіки, розміщуючи окремі частини і стадії репродуктивних процесів на території різних країн.

ТНК можна означувати чи назвати глобальними компаніями, оскільки для них характерно таке:

1) система міжнародного виробництва розосереджена з-поміж різних країн і єдиного центру;

2) глобальна структура зайнятості.

Для глобальних корпорацій характерна діяльність у країнах всього світу, але на сьогоднішній день відсутні приклади таких компаній, що мають в кожній країні світу своє представництво (філію). Тому поняття “глобальна корпорація” та “транснаціональна корпорація” можна ототожнити. Такі приклади, як нафтова компанія Еххон мають філіали в 100 країнах, ІВМ – 124 країни, Соса-Соса – 190 країн, це одні з компаній, що не покривають всю карту світу своєю діяльністю, але прийнято ідентифікувати їх як глобальні корпорації, проте вони є ТНК.

Таким чином, займаючи центральне місце в сучасній світогосподарській системі, ТНК виявляють усе більший впливу на міжнародні відносини і світову економіку в цілому, хід якої визначається особливостями їх розвитку.

Поява таких “монстрів” на світовому економічному ринку, як ТНК уже само по собі є феноменом. На межі ХХ-ХХІ ст. спостерігається безпрецедентний розмах зовнішньоекономічної діяльності (міжнародних економічних операцій), в якій ТНК виступають торговцями (комерсантами), інвесторами, розповсюджувачами сучасних технологій і стимуляторами міжнародної трудової міграції. Вони багато в чому визначають динаміку та структуру, рівень конкурентоспроможності на світовому ринку товарів і послуг, а також міжнародний рух капіталу та передачу технологій (знань). Широкого обговорення сьогодні набула проблема впливу ТНК на національні економіки. Обговорюється їх взаємодія з урядом країн, дискутується роль ТНК у формуванні і реалізації інтересів споживачів, якості і ціни товарів вироблених ними та підриив конкурентного середовища на ряду з національними виробниками.

ТНК сьогодні – це учасник майже всіх економічних процесів у світовій економіці. Вони беруть як пряму, так і опосередковану участь у світових економічних, а також політичних процесах. Хоча ТНК здійснюють свою діяльність у системі світового господарства, їх вплив поширюється і на політичну сферу, що дозволяє розглядати ТНК поряд із державами і міжнародними організаціями.

Ще на стадії виникнення ТНК стали об'єктом бурхливих економічних дискусій, а на сучасному етапі розвитку міжнародних економічних відносин вони займають панівне положення загалом завдяки своїй економічній

могутності, яка формує сучасний і майбутній вигляд світу. Феномен ТНК і досі є дискусійним питанням як у спеціалістів, що займаються дослідженнями сучасних міжнародних відносин, так і в керівників держав та політичних діячів.

Друга половина ХХ ст. знаменується початком вивчення феномену ТНК, особливостями його розвитку та впливу на різноманітні сфери міжнародних економічних відносин та національну економіку. Тим не менш, унаслідок складності та багатоаспектності даного явища, єдиного поняття транснаціональної корпорації досі не існує.

У зарубіжній економічній літературі, як правило, при визначенні суті категорії транснаціональної корпорації підвищену увагу приділяють її монополістичній природі. Так, Дж. Данінг же представляє ТНК як підприємство, що здійснює прями зарубіжні інвестиції та володіє або контролює механізми отримання надприбутку більш ніж в одній країні. Ч. Кіндлебергер конкретизовано пов'язує теорію розвитку фірми з теорією монополії і приходить до висновку про необхідність виходу діяльності корпорації за межі національних кордонів, оскільки фірма повинна постійно зростати за рахунок посилення своїх монополістичних переваг. Уолтерс та Блейк трактують, що транснаціональними корпораціями є такі економічні підприємства (виробничі, добувні, обслуговуючі, фінансові), які мають штаб-квартиру в одній країні, а бізнес організують в іншій, або декількох інших зарубіжних країнах. Дж. Гелбрейт пов'язує необхідність транскордонних операцій ТНК з технологічними причинами і відмічає, що внаслідок підвищеної складності сучасної продукції порівняно з традиційною, її виробництво, збут та обслуговування вимагають створення за кордоном відповідних мереж виробничих, збутових та інших функціональних філіалів. Вирішення даного завдання під силу лише транснаціональним корпораціям. Існують й інші точки зору (табл. 1) [2].

Таблиця 1

Різноманітність підходів до визначення категорії ТНК

<i>Автор</i>	<i>Характерна ознака визначення ТНК</i>
В. А. Цветков, В. Д. Щетінін, В. А. Грязнов	Контроль над виробничими активами в декількох країнах
А. Ю. Юданов, А.З. Астапович, І. В. Зубарев	Здійснення міжнародної діяльності через підконтрольні зарубіжні підрозділи, котрі розглядаються як складові частини єдиного механізму
Е. Кольде	Наявність зв'язку підприємств різних країн
Р. Робінсон	Рівнозначність зарубіжної та національної діяльності корпорації
Р. Вернон	Коаліція інтересів учасників корпорацій
Г. Перлмуттер	Глобальна стратегія менеджменту
ООН	Здійснення міжнародних операцій в двох і більше країнах, управління підрозділами з одного або декількох центрів
Дж. Макдональд	20% активів інвестовані в зарубіжні підприємства, глобальна стратегія діяльності

Виходячи з даних таблиці, можна зробити висновок, що єдиного правильного трактування не існує, тому як в індивідуальному порядку кожна дефініція має свій відтінок, акцент, точку зору.

Глобалізаційні процеси за масштабами та силою впливу цілком визначають характер і закони світового, глобального розвитку. Вони породжують як позитивні наслідки – глобальну інтеграцію та економічну синергію, так і негативні наслідки – внутрішньоконфліктну силову систему нового, корпоративно-конкурентного глобалізму, який є найбільшою загрозою теперішнім регіональним і національним структурам, особливо, державам.

Потенціал ТНК в умовах нестабільної економічної кон'юнктури здатний здійснювати позитивний вплив на стан економіки приймаючих країн. Це пов'язано зі здійсненням ТНК виробничих, торговельних, науково-технічних та інших міжнародних операцій при більш вільному (порівняно з національними фірмами) використанні фінансово-кредитних ресурсів. Але водночас посилення присутності ТНК у ряді випадків посилює кризові явища в країнах базування, оскільки ТНК викликає в країні базування дисонанс економічної та соціально-політичної сфери, руйнуючи на своєму шляху більшість бар'єрів. Відповідно, виникають проблеми узгодження стабільності розвитку економіки в умовах глобалізації, її національних інтересів з позитивними результатами функціонування ТНК [4].

ТНК значною мірою визначає розвиток національної економіки. Ця обставина визначає співпадіння стратегічних інтересів держави та ТНК, які реалізуються через систему державно-корпоративного регулювання. Союз адміністративної планомірності, носієм якої виступає національний уряд, та економічної планомірності, носієм якої виступають ТНК, є новою формою державно-корпоративного регулювання.

Міжнародні операції, що здійснюються ТНК, загострюють конкурентну боротьбу на світовому ринку. ТНК сьогодні є головним гравцем-постачальником ресурсів та валюти, що визначають масштаби і темпи науково-технічного прогресу, забезпечують зростання податкових надходжень в бюджет країни. ТНК виступають силою, яку повинен поважати будь-який уряд. Більше того, державна політика в розвинених країнах уже не може здійснюватися без фінансово-технічної підтримки корпорацій. Тісні зв'язки держави і ТНК – добре відомий феномен, що викликаний до життя потребами національної економіки та інтересами ТНК [1].

У найбільш узагальненому вигляді позитивний вплив ТНК на економіку приймаючих країн можна подати так:

- надходження іноземного капіталу;
- зменшення рівня безробіття;
- обмін та збагачення науковим потенціалом;

З організацією виробництва в країні тих виробів, які раніше ввозилися, відпадає необхідність в їх імпорті. Компанії, що випускають

конкурентоспроможну на світовому ринку продукцію й орієнтовані переважно на експорт, значною мірою сприяють зміцненню зовнішньоторговельних позицій країни. Приплив іноземних капіталовкладень сприяє розвитку внутрішньорегіональної торгівлі, оскільки значну частину своїх потреб у комплектуючих виробач і обладнанні, філії іноземних компаній задовольняють за рахунок імпорту з країни-інвестора. ТНК підривають позиції місцевих монополій і незважаючи на свої великі розміри, нерідко підвищують ступінь конкурентності національних ринків. Здійснюючи прямі іноземні інвестиції, ТНК переміщують через національні кордони великі виробничі ресурси.

Таке переміщення з країн, де вони є в надлишку, в країни, що відчувають їх нестачу, сприяє ефективному розміщенню світових факторів виробництва і як наслідок – зростанню виробництва у світі. Світова спільнота отримує істотну вигоду від ефективнішого розміщення ресурсів, переміщуючи з країни в країну кваліфіковану робочу силу, капітал, технології тощо. Вони мають потужний науково-виробничий і ринковий потенціал, що забезпечує високий динамізм розвитку. Діяльність ТНК змушує адміністрацію місцевих компаній приносити корективи в технологічний процес, практику виробничих відносин, що склалася, виділяти більше коштів на підготовку і перепідготовку працівників, більшу увагу звертати на якість продукції, її дизайн, споживчі властивості. Найчастіше за іноземними інвестиціями стоять упровадження нових технологій, випуск нових видів продукції, новий стиль менеджменту, використання всього кращого з практики зарубіжного бізнесу.

ТНК продемонстрували свою здатність порушувати ізоляцію національних економік, залучаючи їх до єдиного процесу зі світовою економічною спільнотою.

Окрім позитивних сторін, ТНК мають свої негативні сторони в системі міжнародних економічних відносин та світового господарства. Вони виявляються, в першу чергу, в тому, що іноземні фірми захоплюють найбільш розвинуті й перспективні сегменти промислового виробництва і науково-дослідних структур приймаючої країни. ТНК навіть у періоди потрясінь мають значні фінансові ресурси, активно виявляють та використовують слабкість в кон'юктурі ринку країни для захоплення інших фірм; нав'язують компаніям приймаючої країни свої інтереси; перетворюють приймаючу країну на територію зі звалом непотрібних, застарілих технологій. По-друге, ТНК у своїй стратегічній політиці зорієнтовані, як правило, на процеси М&А (Mergers and Acquisitions) місцевих компаній і таким чином спричиняють посилення нестійкості інвестиційного процесу. Великі інвестиційні проекти, пов'язані з реальними капіталовкладеннями, характеризуються стійкістю – вони не можуть бути розпочаті без тривалої підготовки і раптово завершені без значних втрат. Політика захоплень негативно позначається на стабілізації економічного розвитку приймаючих країн.

У табл. 2 подано порівняльну характеристику типових плюсів і мінусів для приймаючої країни та країни, яка вивозить капітал.

Таблиця 2

Плюси та мінуси ПК та ВК

<i>Характеристика</i>	<i>Приймаюча країна (ПК)</i>	<i>Країна, яка вивозить капітал (ВК)</i>
Плюси	<ul style="list-style-type: none"> – отримання додаткових ресурсів (капітал, технології, управлінський досвід, кваліфікована праця); – стимулювання розвитку нац. економіки, збільшення об'єму виготовленого продукту і доходу, прискорення економічного росту та розвитку; – отримання податків від діяльності ТНК 	<ul style="list-style-type: none"> – зарубіжні інвестиції більш ефективні, ніж аналогічні внутрішні
Мінуси	<ul style="list-style-type: none"> – представники ПК не допускаються до участі в проведенні НДОКР; – посилена експлуатація та установлення зовнішнього контролю зі сторони ТНК; – ТНК можуть маніпулювати цінами з метою уходу від податків 	<ul style="list-style-type: none"> – державне регулювання іноземних інвестицій: заборона на інвестування в окремих галузях, спеціальні вимоги інвестування (використання місцевих напівфабрикатів, навчання місцевих кадрів, проведення НДОКР у приймаючій країні, розширення експорту виготовленої продукції), мінуси в торговельному балансі; – ризик конфіскації інвестицій

На теренах України ТНК почали з'являтися на початку 1990-х рр.

Найпривабливішими галузями інвестування ТНК є: фінансовий сектор; сектор важкої промисловості; легка промисловість; енергоресурси; науково-технічні ресурси.

Визначальна причина інвестування в Україну – пошук нових ринків збуту. Більшість іноземних інвесторів приваблює передусім великий внутрішній ринок України (близько 50 млн споживачів). Наявність дешевої робочої сили є істотним фактором лише для інвесторів-підприємців. Однак найнижчі серед країн Східної Європи витрати на оплату праці часто обертаються її низькою продуктивністю, нестачею капіталу, слабким менеджментом та регуляторними перепонами, що робить собівартість продукції вищою, ніж у сусідніх країнах [3].

Процес іноземного інвестування в Україні гальмується численними чинниками. Основні серед них: нестабільне й надмірне регулювання; нечітка правова система; мінливість економічного середовища; корупція; великий податковий тягар; проблеми щодо встановлення чітких прав власності; низький рівень доходів громадян; труднощі у спілкуванні з урядовими та

приватизаційними органами; мінливість політичного середовища; відсутність матеріальної інфраструктури; проблеми виходу на внутрішній і зовнішній ринки.

Перспективи створення українських ТНК на сьогодні не визначено, також сьогодні Україна не свідчить близькими перспективами створення національних ТНК, оскільки фінансові та нормативно-правові бази поки що далекі для фундаменту створення ТНК в Україні. Як показує практика, в Україні є декілька національних компаній, що наближаються до ідентифікації себе у світовому господарстві як ТНК (SCM – System Capital Management), але поки що вони ними не є. Проте стояти осторонь інтеграційних процесів, які сьогодні охоплюють всю планету, ще не вдалося жодній країні.

Економічна експансія ТНК фактично “вимиває” суверенітет економічно слабких країн, посилює їхню залежність від глобальної економічної кон’юнктури. Транснаціональні корпорації, по суті, є аналогом світового міністерства економіки і торгівлі. Жодна з держав не займає такого домінуючого положення у виробництві, що безперечно спостерігається в транснаціональних корпораціях, які розміщують свої активи за кордоном. Глобальні ТНК усе більш виразно виявляють тенденцію до утворення великих груп, що об’єднують промислові, торгові і фінансові компанії.

Справді, річні обсяги продажів деяких ТНК – величини одного порядку порівняно з обсягами ВВП деяких країн.

Великі транснаціональні компанії стали рушієм глобалізації, потенціал яких ґрунтується переважно на використанні найсучасніших технологій. Вони здатні швидко насичувати товарною продукцією та сучасними послугами як внутрішні, так і зовнішні ринки. Тому постійним прагненням транснаціонального капіталу є додаткове розширення ринків для своїх товарів за рахунок експансії на континентальному та глобальному економічному просторі. Окрім того, зазначені транснаціональні компанії для свого динамічного розвитку також змушені постійно задовольняти потреби в нарощуванні ресурсної бази, у тому числі за рахунок залучення загальносвітових джерел природних ресурсів.

Література:

1. *Мовсесян А.* Транснаціональний капітал та національні держави / А. Мовсесян, С. Огнівцев // Світова економіка та міжнародні відносини. – 2011.
2. *Слободяник Н. П.* Цілі суб’єктів корпорації і ціль корпорації як власника асоційованого капіталу / Н. П. Слободяник. – К. : КНЭУ, 2010.
3. *Фінанси зарубіжних корпорацій* : навч. посіб. / В. М. Суторміна, В. М. Федосов, Н. С. Рязанова ; за ред. В. М. Федосова. – К. : Либідь 2012. – 247 с.
4. *Beishaar Hans.* Deals that create value / Hans Beishaar, Jeremy Knight, Alexander van Wassenaeer // The McKinsey Quarterly. – 2011. – №1.
5. *Timothy J. Galpin.* The Complete Guide to Mergers and Acquisitions: Process Tools to Support M&A Integration at Every Level (Jossey-Bass Business & Management) / J. Timothy Galpin, Herndon Mark, 2008.

Надійшла до редколегії 20.10.2014 р.